

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.32>

OPRACOWANIE ZESTAWU NARZĘDZI INTEGRACYJNYCH W PSYCHOLOGII: KIERUNKI I PERSPEKTYWY BADAŃ

Olena Zavhorodnia

*doktor nauk psychologicznych, starszy badacz,
główny pracownik naukowy w laboratorium metodologii i teorii psychologii
Instytutu imienia H. S. Kostiuka Narodowej
Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-8786-8707
zolen1958@gmail.com*

Adnotacja. W artykule dokonano analizy podstaw teoretycznych i kierunków przetwarzania metodologicznego zestawu narzędzi integracji wiedzy psychologicznej. Stwierdzono wzrost zmienności wiedzy psychologicznej, różnice w językach teoretyzowania; dlatego istotne jest opracowanie i doskonalenie narzędzi integracyjnych. Strategia integracji ma na celu analizę i powiązanie ustalonych teorii klasycznych i nowych, w tym WEIRD problemu, studiów poskolonialnych i dotyczących płci, podejść etycznych i emickich, osiągnięć psychologii indygenicznej. Sformułowano zadania i perspektywy integracji na poziomie metateoretycznym. Wyjaśniono możliwości ułatwienia integracji na poziomie badań empirycznych. Twierdzi się, że celowa refleksja badaczy na temat nauk psychologicznych oraz opracowanie narzędzi metodologicznych niezbędnych do realizacji projektów integracyjnych są czynnikiem przewyższania zjawisk kryzysowych, motorem rozwoju i skuteczności wiedzy psychologicznej. Określono warunki sprzyjania integracyjnym ustaleniom badacza.

Słowa kluczowe: wiedza psychologiczna, integracja, zestaw narzędzi metodologicznych, nauka psychologiczna, model teoretyczny.

DEVELOPMENT OF INTEGRATIVE TOOLKIT IN PSYCHOLOGY: RESEARCH DIRECTIONS AND PERSPECTIVES

Olena Zavhorodnia

*Doctor of Psychology, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology of the G. S. Kostyuk
Institute of Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-8786-8707
zolen1958@gmail.com*

Abstract. The article analyzes the theoretical foundations and directions for improving the methodological tools for the integration of psychological knowledge. The increase in the variability of psychological knowledge, the divergence of theorizing languages was noted. Therefore, the development and improvement of means of integration is an urgent task. The integration strategy is aimed at analyzing (in particular, clarifying the common and the different) established classical and new theories, including the WEIRD-problem, post-colonial and gender studies, ethical and emic approaches, achievements of the psychology of indigenous peoples. The tasks and prospects of integration at the meta-theoretical level are formulated. The possibilities of promoting integration at the level of empirical research have been clarified. It is claimed that the purposeful reflection of researchers of psychological science, as well as the development of methodological tools necessary for the implementation of integrative projects, is a factor in overcoming crisis phenomena, a driving force for the development and effectiveness of psychological knowledge. The conditions for promoting the researcher's integration orientation are outlined.

Key words: psychological knowledge, integration, methodological tools, psychological science, theoretical model.

РОЗРОБКА ІНТЕГРАЦІЙНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ В ПСИХОЛОГІЇ: НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Олена Завгородня

*доктор психологічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології
Інститут імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-8786-8707
zolen1958@gmail.com*

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні засади та напрямки опрацювання методологічного інструментарію інтеграції психологічного знання. Констатовано зростання варіативності психологічного знання, розходжен-

ня мов теоретизування; тому актуальною є розробка та вдосконалення інтеграційного інструментарію. Стратегія інтеграції спрямована на аналіз і співвіднесення усталених класичних і нових теорій, включаючи WEIRD-проблему, посколоніальні і гендерні студії, етик- та емік-підходи, здобутки індигенної психології. Сформульовано завдання та перспективи інтеграції на метатеоретичному рівні. З'ясовано можливість фасилітації інтеграції на рівні емпіричного дослідження. Стверджується, що цілеспрямована рефлексія дослідників про психологічну науку, а також розробка методологічного інструментарію, необхідного для реалізації інтегративних проєктів, є чинником подолання кризових явищ, рушієм розвитку та дієвості психологічного знання. Окреслено умови сприяння інтеграційним настановленням дослідника.

Ключові слова: психологічне знання, інтеграція, методологічний інструментарій, психологічна наука, теоретична модель.

Вступ. Чимало дослідників висловлюють занепокоєння методологічною ситуацією, що склалася в психології. Діапазон визначень пізнавального поля дослідження коливається від вкрай суб'єктивістських, проблемних щодо верифікації, до вкрай об'єктивістських, що ведуть до редукції і втрати специфіки психології. З різноманітністю визначень предмета психології тісно пов'язана проблема фрагментованості психологічного знання. Це стає перепорою для розвитку психології та ефективного її використання. Тому опрацювання методологічних інструментів забезпечення інтеграції становить нагальне завдання. Такими інструментами можуть бути поняттєві засоби високого рівня абстракції, використовувані в описах психологічної феноменології, медіатори міжпарадигмальної взаємодії, прогностичні моделі психології та її галузей, відповідні сучасній пізнавальній ситуації та культурним контекстам. Концептуальне різноманіття у сучасній психології зумовлює необхідність вводити в проблемне поле науки засоби конструювання психологічного знання, схеми предметної області науки, багатовимірні моделі, здатні репрезентувати психологічну феноменологію у якнайширшому контексті.

Мета дослідження – охарактеризувати напрямки розробки методологічних інструментів фасилітації інтегративних процесів в психології.

Стан розроблення проблеми. Більшість дослідників вбачають сутність кризи в психології в суперечливості позицій різних підходів щодо провідних питань психології і згодні з тим, що сучасне психологічне знання становить «запаморочливий масив несумісних теорій, моделей, методів, а іноді і філософій» (Yanchar and Slife, 1997, с. 235–36). На думку А. Toomela: «За останні 60 років в психологічних дослідженнях були отримані тисячі, якщо не мільйони, статистично встановлених зв'язків різних змінних один з одним. У той же час багато фундаментальних питань навіть не ставилися через обмеженість методологічного мислення... Вивчення фрагментів мало що дає для розуміння людської особистості в цілому» (Toomela, 2007, р. 18). Постає низка питань: що означає прогрес у психології? Як пов'язаний він з інтеграцією, і що може бути її інструментами? В контексті нашого дослідження важливими є праці, в яких різнобічно висвітлено актуальні виклики сучасної психології (Smedslund, 2016; Zagaria, Ando, Zennaro, 2020 та ін.), питання методології (Балл, 1917; Гусельцева, 2017; Toomela, 2007; Garber, 2019 та ін.), проблему інтеграції психологічного знання (Henriques, 2013; Балл, 1917; Янчук, 2018; Загородня, 2020 та ін.), праці з розгляду метатеоретичних стратегій в соціогуманітарній сфері (Wallis, 2010), зокрема, в психології (Янчук, 2018; Garber, 2019; Henriques, 2013). Важливими методологічними орієнтирами здійснюваного дослідження є роботи, в яких проаналізовано труднощі теоретичного об'єднання психології (Yanchar and Slife, 1997; Toomela 2007), обговорення ймовірних інструментів об'єднання (Stam, 2015; Pérez-Álvarez, 2018; Lincoln and Hoffman, 2019), із зверненням до метатеоретизування (Henriques, 2013; Янчук, 2018; Garber, 2019).

Основна частина. Відповідно до поставленої мети передбачається виконання таких завдань: окреслити чинники актуалізації інтегративного метатеоретизування в сучасній психології; визначити теоретичні засади розробки методологічного інструментарію; з'ясувати завдання інтеграції на метатеоретичному рівні; визначити можливості фасилітації інтеграції на рівні емпіричного дослідження; окреслити проблему сприяння інтеграційним настановлень дослідника. Використовувалися теоретичні *методи* дослідження, зокрема аналіз, інтерпретація та концептуалізація.

Результати та їх обговорення. *Актуалізація інтегративного метатеоретизування.* Найважливішими соціальними чинниками, що актуалізують інтеграцію є глобалізація й широке включення психології в практику. Інформаційний обмін, потреби практики, необхідність розробки єдиних стандартів професії актуалізують пошуки загальнонаукового контексту психології, стимулюють як стихійні, так і цілеспрямовані інтеграційні процеси. Одна з найактуальніших сучасних стратегій – інтегративне метатеоретизування. Якщо психологічні теорії як предмет дослідження розглядають психологічну феноменологію, то метатеорії своїм специфічним об'єктом роблять самі теорії (Wallis, 2010).

Можна виділити кілька причин підвищеної уваги до метатеоретизування. Одною з причин є відставання психології в концептуалізації психологічної феноменології, яка стрімко змінюється, тобто створюється «зазор» між теорією і предметним полем. Зміни психології людини, пов'язані з культурно-цивілізаційними трансформаціями, вимагають нових концептуалізацій, понять, методологічних прийомів дослідження. Ще одна причина актуалізації метатеоретизування – це фрагментованість, суперечливість та варіативність психологічного знання, розходження мов теоретизування. Причиною підвищеної уваги до метатеоретизування також є WEIRD-проблема (проблема домінування у психологічній науці дослідників з країн WEIRD, тобто країн, які характеризуються як західні, освічені, промислово розвинуті, багаті і демократичні), вплив індигенної психології, емік-підходу, постколоніальних і гендерних досліджень; зазначені студії пропонують

інший ракурс аналізу психологічної феноменології, пов'язаний з відмовою від універсалізації «психології євроамериканського білого чоловіка» і охоплення дослідженням психологічної «іншості» представників постколоніальних країн, меншин, людей різної ідентичності, різних рас, етносів, культур тощо.

Розвиток нових інформаційних технологій в контексті психологічних досліджень і практики також стимулює інтерес до метатеоретизування.

Теоретичні засади розробки методологічного інструментарію. В роботі ми спираємося на загально-наукові принципи цілісності, активності, розвитку та взаємодії. Згідно із цими принципами, розвиток сфери психології ми розглядаємо як її еволюційно спрямовані якісні зміни – зростання диференційованості та інтегрованості, досягнення більшої внутрішньої узгодженості та цілісності через осягнення суб'єктами сфери психології її сенсу, екзистенційного призначення, через активну взаємодію зазначених суб'єктів, спрямовану на подолання перешкод на шляху посилення культуротвірної функції психології, її гуманізувального впливу, що, зокрема, передбачає інтеграційні зусилля.

Інтеграція; в широкому розумінні, означає об'єднання в ціле окремих елементів, відновлення єдності; стан пов'язаності окремих диференційованих частин в єдине ціле, а також процес, що сприяє такому стану. В контексті психології інтеграція означає активність суб'єктів цієї сфери, орієнтовану на її цілісність, через знаходження медіаторів-посередників між розрізненими частинами, чинників об'єднання психологічного знання, і ширше всієї сфери психології, включно з практикою, визначення спільних професійно-ціннісних орієнтирів. Будь-яка інтеграція, особливо цілеспрямована, пов'язана з активністю суб'єктів сфери психології, а також з їх взаємодією між собою. Взаємодія зазначених суб'єктів може різною мірою сприяти комунікаційним та інтеграційним процесам в психології (налаштованість на співробітництво, орієнтація на загальнолюдські цінності, дотримання етичних засад), може також мати гальмівний вплив (перевага стратегій еґо- або групоцентричного суперництва, уникання або імітація співробітництва, ігнорування етичних засад тощо). Цілеспрямована інтеграція пов'язана з налаштуванням на сполучення і комунікацію всього цінного, накопиченого психологією, попри суперечності, об'єднання елементів (різних ідей, підходів, методів, технологій) в мережу з достатнім діапазоном свободи. Без інтеграційних зусиль не можна подолати роздробленість психологічного знання, розщеплення психології на академічну і практичну, падіння престижу психології тощо.

Засадничим для нашого підходу є принцип раціогуманізму, що спирається на розроблену Г. О. Баллом концепцію раціогуманістичної світоглядної та методологічної орієнтації в людинознавстві. Концепція передбачає увагу до ціннісного аспекту наукової діяльності; конструктивну ревізію трансдисциплінарних категорій, із категорією раціональності включно; орієнтацію на гармонійний раціоналізм, який спирається на інтелектуальну культуру в її найширшому розумінні (а відтак передбачає діалогічну взаємодію логічно обґрунтованих та інтелектуально осягнутих позицій, розвиток потенціалу різних позицій через діалог); вимоги забезпечення адекватності, змістовності, логічної чіткості, ясності моделей (зокрема, системних описів) досліджуваних процесів з урахуванням їхньої складності; побудову відповідного методологічного інструментарію.

У вдосконаленні методологічного інструментарію інтеграції психологічного знання доцільними виступають принципи потрійного моделювання досліджуваної психологічної феноменології; спіралі розуміння та постійного «відточування» інструментарію; рефлексивного «лінзоаналізу»; принцип ресурсної відкритості; доповнювальності; транссистемності; прийняття антиномічності психологічної феноменології; сприйнятливості до контекстів сучасності та потреб практики; широкого трактування моделі; врахування різноманітності психологічної науки. Окреслимо більш детально деякі з них.

Принцип *потрійного моделювання досліджуваної феноменології.* Зазначений принцип пов'язаний з уявленням про три сфери бачення психологічних явищ та поняттям «ученого незнання» (вираз М. Кузанського в творі «De Docta ignorantia»). «Учене незнання» невіддільне від глибокого погляду на психологічну феноменологію, зокрема, коли мова йде про духовно-екзистенційні джерела особистості. Ми виокремлюємо: 1) сферу проясненого, ясного бачення (мережа видимих та пояснюваних фактів), 2) сферу проблемного, мінливого або тьмяного бачення (мережа частково видимих, але недостатньо пояснюваних фактів), 3) сферу потенційного знання, невидимого, невідомого, варіативно-гіпотетичного, уявлюваного в різних варіантах. В залежності від сфери змінюються вимоги до розробки та адаптації інтеграційного інструментарію.

Принцип рефлексивного «лінзоаналізу» методологічного бачення полягає у рефлексії багатовимірності, багаторівневості та плинності психологічної феноменології, рефлексії взаємин між суб'єктом та об'єктом дослідження, суб'єктивності дослідника і суб'єктивності досліджуваного (надання голосу об'єкту дослідження), аналізі обмеженості окремих позицій і способів (методологічних «лінз») трактування, виявленні пізнавальних упереджень, їх соціально-психологічних, когнітивних та мотиваційних чинників (зокрема, психологічних захистів); вказані принципи запобігають абсолютизації та ригідності дослідницьких настановлень, сприяють гнучкому використанню методологічних інструментів. Слід відзначити, що суб'єктивність є однією з характеристик нового методологічного інструментарію, оскільки створюючи його, розробник спирається на власний варіант суб'єктивної картини психологічної феноменології. Виходячи з факту «присутності» автора в творі існує необхідність рефлексивного опрацювання суб'єктивності (переживань, прагнень, ціннісних пріоритетів) розробника методологічного інструментарію, простеженні зв'язків та спадкоємності різних близьких йому ідей, певного зрізу наукової культури, його проєкцій щодо об'єкта дослідження та аналізу його методологічних преференцій. Принцип рефлексивного «лінзоаналізу» тісно

пов'язаний з принципами адитивності та ресурсної відкритості. Принцип відкритості полягає не лише у відкритості науковим ідеям і концепціям в інтегративному контексті, а й використанням інших підходів як метатеоретических ресурсів. Принцип адитивності (доповнювальності) полягає у визначенні діапазону придатності та дослідницьких переваг тих чи інших методологічних інструментів, їх доцільного поєднання та внутрішньої логічної узгодженості різних інструментів між собою.

Принцип прийняття антиномічності, необхідний у пізнанні надскладних психологічних явищ, полягає у толерантності до пізнавальної невизначеності, «вченого незнання», прийнятті складності та суперечливості психологічних явищ, врахуванні динаміки переходів різних їх станів (застиглих, стійких, плинних, «летючих»), в контексті вдосконалення методологічного інструментарію передбачає посилену увагу до медіаторів – інструментів узгодження суперечностей у розумінні явища (інтелектуальний стиль, спосіб розмірковування, норми обговорення, діалогічні універсали тощо).

Принцип структурно-функціональної різнорівневості психологічної науки. Ми виходимо з того, що психологічна наука має різнорівневу структуру. Звичайно, рівнів, підрівнів може бути багато (напр., І. Є. Гарбер виокремлює 8 рівнів). Проте ми розглянемо три основні рівні психології, що є важливим в контексті інтеграції: I – від початкового опису проблеми до аналізу отриманих даних та перших концептуалізацій (початковий рівень); II – від перших концептуалізацій до психологічних теорій «середнього» рівня; III – від концептуалізацій, теорій середнього рівня до провідних психологічних теорій та метатеоретизування. На різних рівнях функціонування психологічної науки (умовно – «згори», «знизу») інтеграційні процеси мають свої особливості, що виявляється, зокрема, у співвідношенні ознак стихійного протікання процесу та цілеспрямованого, свідомого керування ним.

Завдання та перспективи інтеграції на метатеоретичному рівні

Сприяння інтеграційним процесам «згори» (на метатеоретичному рівні) можливе через розробку та вдосконалення низки інтеграційних інструментів та виконання таких завдань:

- саморефлексія психології, з позиції еволюції концептуальних моделей, наявних методологічних підходів;
- виокремлення етапів, фаз, зміщень у психологічному знанні, картографування минулих досягнень, визначення особливостей наявного стану, осмислення тенденцій і перспектив розвитку у змінюваному соціальному та інтелектуальному контексті;
- оцінка прогресу психологічного знання як результату зміни та взаємодії наукових підходів;
- виокремлення незалежних одна від одної, внутрішньо впорядкованих теорій, пояснювальних моделей; визначення специфіки, акцентів, спрямованості тої чи іншої теорії – пояснювальної, евристичної, аналітичної, екзегетичної; оцінка чіткості й адекватності базових припущень, ключових понять, пояснювальних моделей основних психологічних теорій; вирішення суттєвого, найбільш істотного в теорії, порівняно з менш істотним, другорядним;
- логічно обґрунтоване розгортання теорій з метою формулювання гіпотез для можливого емпіричного підтвердження;
- співвіднесення наявних емпіричних даних в контексті оцінки обґрунтованості теорій;
- перевизначення теорії в результаті теоретичного аналізу та аналізу емпіричних даних;
- визначення можливостей формалізації теорії;
- виявлення різних теоретичних логік, співвіднесення різних позицій, спроби «взаємоперекладу» різних мов опису психологічної феноменології;
- знаходження схожості, перетину та відмінностей різних теорій, виявлення можливостей та обмежень їх інтеграції;
- «інвентаризація», систематизація, уточнення тематично фокусованого категоріального апарату та концептуальних засновків окремих предметних областей з урахуванням варіативності сенсів понять;
- формування та вдосконалення варіантів мови науки, співвіднесення різних мов опису подібних феноменів, знаходження найбільш відповідної (з урахуванням орієнтації на точність чи глибину осягнення) мови опису суті теорії;
- концептуальне впорядкування окремих предметних областей психології;
- осмислення психології як джерела пояснювальних моделей в контексті між- і трансдисциплінарних досліджень;
- конструювання моделі гетерогенної психологічної феноменології;
- створення спільного багатовимірного теоретико-методологічного метапростору (матриці теорій) та обґрунтування місця в ньому різних теорій із врахуванням їх епістемологічних координат, пояснювальних можливостей, сфери застосовності, логічної послідовності положень, внутрішньої узгодженості, методичної витонченості;
- визначення складних зв'язків між модельованими матрицями феноменології та теорій;
- визначення інтегративно доцільних критеріїв впорядкування психологічних підходів;
- розробка засобів медіації (визначення принципів й форм взаємодії різних психологічних підходів), опрацювання інструментарію узгодження пояснювальних схем, зокрема, опис інструментів здійснення міжконцептуального діалогу та міжконцептуального «перекладу»;
- визначення принципів, критеріїв інтегративно орієнтованого впорядкування наявних методів дослідження.

Для реалізації окреслених завдань доцільним є застосування метааналітичних процедур (генетико-тенденційний, хронотопічний, аксіологічний аналіз) та конструювання багатовимірних моделей.

Забезпечення умов фасилітації інтеграційних процесів на етапі емпіричного дослідження. На рівні початкового опису проблеми здійснюється її постановка, опис явищ за допомогою мови психології, виділення невивчених аспектів, висунування гіпотез, цілеспрямований збір даних, їх обробка, аналіз. На I рівні інтеграція значною мірою здійснюється стихійно. Дослідник, мотивований прагненням якнайповнішого і найрізноманітнішого пізнання певного явища, не буде обмежуватися якоюсь однією перспективою бачення предмета. Навіть будучи прихильником певної теорії, він буде виходити за її межі, звертатись до можливостей різних підходів, розглядати явище з різних позицій, прагнучи створити адекватнішу й повнішу модель досліджуваного явища.

Забезпечення умов фасилітації інтеграційних процесів «знизу» та розробка відповідних інструментів можливі через використання ресурсів (конструктивних складників) різних теорій і підходів для дослідження проблемного поля; визначення його місця та конкретної проблеми в модельованому багатовимірному просторі психологічної феноменології на підставі провідних вимірів зазначеного простору; врахування сфери застосовності, пояснювального потенціалу теорій щодо конкретної проблеми. Зупинимось більш детально на можливих інструментах дослідження актуальних психологічних проблем. Мова йде про особливим чином спрямовані аналітичні процедури та моделювання.

Запропоновано до апробації такі аналітичні процедури – системно-поліконцептуальний аналіз; транзитивний аналіз; поліфокусований рефлексивний аналіз, а також порівняльне поліконцептуальне моделювання. Системно-поліконцептуальний аналіз полягає у визначенні діапазону придатності та дослідницьких переваг тої чи іншої концепції (підходу), перепрочитанні давніх концепцій в контексті сучасної ситуації та конкретної проблеми; поєднанні та гнучкому використанні пізнавально-інструментальних можливостей різних концепцій щодо конкретної проблеми для розв’язання таких питань (з позиції підходу a, підходу b, ... підходу n):

- які метафоричні конструкти найкраще репрезентують досліджуваний феномен (або сукупність феноменів) – ДФ;
- які факти (або мережа фактів) акцентуються в дослідженні;
- які має ДФ особливі властивості (атрибутивний аналіз);
- які сфери чи аспекти можна виокремити в ДФ;
- які компоненти складають ДФ;
- в чому полягають функції та дисфункції ДФ;
- як компоненти поєднані в одне ціле (структурний аналіз);
- якими є генетичні аспекти ДФ, висвітлення її історії розвитку (генетичний аналіз).

Транзитивний аналіз – гнучкий аналіз досліджуваної реальності в контексті її станів – стійких («твердих»), плинних, «летючих».

Поліфокусований рефлексивний аналіз досліджуваної реальності в просторі її пізнання полягає в різнорівневій рефлексії суб’єктивності дослідницької позиції, зокрема, виявленні її переваг і недоліків, ролі психологічних захистів суб’єкта дослідження (дефензивно-психологічний аналіз), культурального контексту тощо.

Порівняльне поліконцептуальне моделювання – створення та співставлення кількох моделей ДФ зі спіранням на різні підходи до її пізнання.

В розумінні моделі ми виходимо з таких міркувань. Модель – об’єкт-замінник, який за певних умов може замінювати об’єкт-оригінал, відтворюючи ті властивості та характеристики, що цікавлять дослідника. Відтворення може здійснюватись в предметній (макет, пристрій), знаковій (графік, схема, програма, теорія) та образно-символічній (метафора, художній образ) та змішаних формах. Модель – будь-яка система, що несе інформацію, яка може бути використана, про іншу /модельовану/ систему. Модельне відношення є тернарним, тобто пов’язує три системи; модель, активну систему (зокрема, суб’єкта) та модельовану систему (Балл, 2017). Модель має відповідати проблемі, бути практичною, гнучкою, придатною в роботі з фактами. Вона має гіпотетичний характер, відображає варіативність спроб вивчення об’єкта та прогнозування його змін (активності, розвитку, згасання), може стати його оригінальним поясненням, інструментом знаходження нових властивостей, осередком як визнаних, так і нових дискусійних ідей. Моделі в одних випадках можуть бути термінологічно витримані, побудовані переважно на основі логічного підходу, відрізнятись упорядкованістю та завершеністю, а в інших – можуть бути побудовані переважно на основі інтуїтивного підходу, відкритості, опори на вчування та емпатію, мати вербально-образну та образно-символічну форму (Старовойтенко, 2007).

Враховується перспектива виокремлення різних сфер досліджуваної феноменології, типів її функціонування, стадій розвитку; відповідно, знаходження зони найкращої придатності різних моделей для репрезентації різних сфер, типів, стадій, що відкриває можливості варіативності їх тлумачення в різних контекстах, побудови багатовимірних збагачених моделей та розширення пояснювальних можливостей щодо досліджуваних явищ.

Модель має підлаштовуватись під досліджувану реальність (як карта під репрезентовану нею територію), відображати найсуттєвіше, зокрема, і її стан (затверділий, плинний, летючий, «речовий» чи «атмосферний» тощо); і, власне, цим може визначатись подібність моделі до системи чи мережі.

На основі принципу потрібного конструювання моделі ми виокремлюємо три сфери бачення феноменів (див. вище). Застосування логічних конструктів є доцільним переважно щодо сфери ясного бачення (мережа видимих та пояснюваних фактів), а застосування метафорично-гіпотетичних конструктів може бути продуктивним щодо другої і третьої сфер, особливо в зоні «мінливої і недостатньої видимості».

Різні методичні стратегії в практиці перетинаються, поєднуються, виступають як провідні в різних сферах дослідження, доповнюють і посилюють одна одну. Така різнобічність процедур аналізу і синтезу створює основу для 1) співставлення концептуальних підходів до зазначеної проблеми, 2) створення ампліфікованої моделі ДФ.

Сприяння інтеграційним настановленням дослідників. Ще однією важливою проблемою є сприяння формуванню інтеграційних настановлень дослідників. Впродовж тривалого періоду в психології панувала логіка або / або, спрямована на доведення правоти, істинності пропагованої позиції і знецінення інших альтернатив (через концентрацію на їх слабкостях, недосконалостях, акцентування власних переваг над ними). Це призводило до редукації, обмеженого часткового бачення предмету психології. Таким чином формувалась дезінтегрована множина часткових уявлень про спільний предмет вивчення, що зумовлювало кризу психології.

В сфері інтеграційних настановлень психологів на основі аналізу низки досліджень (Балл, 2017; Смирнов, 2005; Хенрікес, 2013 та ін.) можна виокремити 5 позицій:

Перша позиція – «методологічний нігілізм», це позиція, яка знецінює методологічну рефлексію, зокрема щодо проблеми роздробленості психологічного знання, ототожнюючи методологічні розміркування з безплідним філософуванням.

Друга позиція – «методологічний монізм» – свідомо преференція певного підходу як єдино вірного, жорстка критика й відкидання всіх інших; ігнорування різноманіття ідей в психології, переконаність в тому, що є єдина наукова методологія, поза дотриманням якої втрачається науковість, і, відповідно, можлива тільки одна справжня наукова теорія; тенденція до знецінення альтернативних концепцій (через концентрацію на їх слабкостях, недосконалостях, акцентування переваг «єдиновірної» методології і теорії) (42).

Третя позиція – «ледачий плюралізм» – полягає в тому, що слід визнати всі психологічні теорії, оскільки різноманітність підходів у психології є її перевагою; проблеми, пов'язані з роз'єднаністю різних підходів, мінімальні, тому не треба прагнути до «наведення мостів» між ними, залишивши психологію в її нинішньому роздробленому стані і визнавши такий неінтегрований стан як неминучий.

Четверта позиція – «розширений толерантний монізм» – полягає в переконанні, що необхідно і можливо побудувати «єдину теорію», об'єднану навколо кількох підходів (за преференціями автора теорії, наприклад, з поведінкових і когнітивних перспектив), здійснюючи аналіз усього створеного в психології, відбір та асиміляцію усього кращого й адекватного з погляду зазначеної єдиної теорії та її базових положень.

П'ята позиція – «інтегративний плюралізм» – полягає у переконанні у взаємодоповнювальності різних підходів, актуальності побудови методологічних інструментів їх інтеграції без втрати унікальності бачення та переваг кожного. Згідно з цією позицією, однаково легітимні і так само адекватні всі глобальні психологічні підходи, які пройшли природний відбір в історії психологічної науки, але треба шукати «переходи», «мости» між ними, які послужили б каркасами єдиної системи психологічного знання. Представники зазначеної позиції виходять з констатації багатогранної комплексності психічного життя, закликають до обмеження жорстких епістемологічних, методологічних і онтологічних вимог. Вони обґрунтовують необхідність використання різних підходів, заснованих на різних теоретичних підставах щодо цієї комплексності та багатовимірності; стверджують, що переваги одного підходу можуть компенсувати обмеження інших, що різні підходи є взаємодоповнювальними. На їх думку, варто поєднувати зусилля та інтелектуальні ресурси в напрямку інтеграції.

Поліваріантність методологічних поглядів психологів та їхніх теоретичних преференцій може бути описана за допомогою окреслення індивідуальних пізнавальних «лінз», орієнтації на певні провідні принципи; втім, кожен з принципів може бути по-різному трактованим. Сприяння інтеграційним настановленням дослідників можливе, зокрема, за таких умов:

- активізація їх рефлексії щодо чинників індивідуальної системи наукових диспозицій (аналіз впливу на габітус дослідника пізнавальних домінант епістемічної спільноти, до якої він належить, парадигм наукової галузі, синтагматичного досвіду трансдисциплінарних досліджень);
- пробудження прагнення до глибшого розуміння проблеми, розширення психологічного знання про суть досліджуваних явищ;
- формування здатності до позиціонування – визначення власних вихідних пізнавальних позицій, способу теоретизування, методу дослідження;
- усвідомлення методологічної, онтолого-епістемологічної поліваріантності різних підходів і теорій, з розумінням їх можливостей, обмежень і сфери екстраполяції результатів, визначення меж застосування результатів; констатації збігів і неузгодженості різних позицій;
- прийняття факту існування альтернативних пояснень, прагнення ознайомитися з ними, зрозуміти їх обґрунтованість;
- відмова від знецінення інших альтернатив (через концентрацію на їх слабкостях, недосконалостях, акцентування власних переваг над ними);
- визначення можливостей діалога між носіями різних позицій;

- включення механізмів ідентифікації, емпатії та рефлексії учасників потенційного діалогу, визначення спільної мети, налагодження продуктивного діалогу, знаходження шляхів і способів співпраці на основі розуміння опонента;
- налагодження продуктивної взаємодії, підпорядкованої спільній меті – поглибленню уявлень про суть досліджуваного і обговорюваного феномена, знаходженню шляхів і способів співпраці;
- визнання взаємовпливу і взаємозумовленості всіх чинників, що впливають на функціонування досліджуваного феномена, а також на особистість дослідника;
- розширення бачення проблемної області, усвідомлення обмежень власного початкового трактування (бачення), розсування парадигмальних рамок;
- подолання емоційного блокування, зумовленого впливом власних дослідницьких пріоритетів;
- подолання негативних почуттів щодо носіїв іншої дослідницької позиції;
- спроби рефлексивної ідентифікації з міркуваннями партнера-опонента;
- розкриття можливостей спільного опрацювання ідей і рішень на діалогічній основі;
- створення якнайширшої інформаційної бази теоретичної і емпіричної опрацьованості проблемної області з різних позицій;
- творення спільного знання з урахуванням індивідуальних і культуральних відмінностей, за логікою взаємозбагачення і взаєморозвитку.

Пізнавальні пріоритети дослідника виявляються, згідно з Р. Healy, на всіх рівнях: на епістемологічному рівні – у діапазоні між перспективами першої і третьої особи, між пояснювальним і експірієнським (переживальним) підходами, між природничо-науковою та гуманітарною орієнтаціями; на методологічному рівні – між кількісно / експериментальним і якісно / описовим підходами; на онтологічному рівні – мова йде про «відмінності «природного» і «людського» роду і відмінності «метафізики речей» і «метафізики людей»» (Healy, 2012, p. 273).

Співіснування в умовах концептуального різноманіття вимагає від дослідників налагодження міжпарадигмального діалогу, пізнання психологічних явищ через супроводжуване рефлексивним «лінзоаналізом» подолання парадигмальної та авторської упередженості, і відтак сприяє глибшому розумінню досліджуваного феномена.

Запропонована концепція вдосконалення інструментарію інтеграції психології не є завершеною, передбачає подальше опрацювання.

Висновки. Отже, в зв'язку з варіативністю психологічного знання, розходженням мов теоретизування, необхідним є інструментарій співвіднесення різноманітних теорій та побудови спільного метатеоретичного контексту. До складу методологічного інструментарію входять поняттєві засоби високого рівня абстракції, медіатори міжпарадигмальної взаємодії, моделі психології та її галузей, а також засоби конструювання психологічного знання, схеми предметної області науки, багатовимірні моделі, здатні репрезентувати психологічну феноменологію у якнайширшому культурному контексті. Для підготовки та сприяння інтеграції, крім зазначених, необхідні методологічні інструменти для формування та вдосконалення відповідних сучасному культурному контексту теоретичних моделей інтеграції, прогнозування процесів її здійснення. У дослідженні визначено теоретичні засади та охарактеризовано провідні напрямки опрацювання методологічного інструментарію інтеграції психологічного знання. В перспективі розробка зазначеного інструментарію може забезпечити основу проєктів інтеграції психологічного знання на різних рівнях наукових і прикладних досліджень, а також у контексті взаємозбагачення психологічної науки і практики та побудови інтегративних ІКТ технологій.

Список використаних джерел:

1. Балл Г. О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства: наукове видання. Київ : Видавництво ПП «СКД». 2017. 300 с.
2. Завгородня О. В. Теоретико-методологічні засади дослідження та фасилітації інтеграційних процесів у психології. В монографії: Теоретико-методологічні основи інтеграції психологічного знання. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. С. 5–45.
3. Смирнов С. Д. Методологический плюрализм и предмет психологии *Вопр. психологии*. 2005. № 4. С. 3–8.
4. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности: монография. Москва : Академический проект; Гаудеамус, 2007. 420 с.
5. Янчук В. Культурно-диалогический интердетерминистский метаподход к анализу психологической феноменологии: теоретико-прикладные возможности. *Теоретичні дослідження у психології*. Харьков : Монограф. 2018. Том IV. С. 21–82.
6. Garber I. Schemas of the Transformation of Psychology in an Information Society *J. Russian East Eur. Psychol.* 2019, 56, 296–313. URL: <https://doi.org/10.1080/10610405.2019.1659699>
7. Healy P. Toward an integrative, pluralistic psychology: On the hermeneutico-dialogical conditions of the possibility for overcoming fragmentation. *New Ideas in Psychology*, 2012, 30, 271–280.
8. Henriques G. Evolving from methodological to conceptual unification. *Review of General Psychology*. 2013. Vol. 17. P. 168–173. DOI: 10.1037/a0032929
9. Lincoln J., and Hoffman L. Toward an integration of constructivism and existential psychotherapy. *J. Construct. Psychol.* 2019, 32, 108–125. doi: 10.1080/10720537.2018.1461719

10. Pérez-Álvarez M. Psychology as a Science of Subject and Comportment, beyond the Mind and Behavior. *Integr. psych. behav.* 52, 25–51 (2018). URL: <https://doi.org/10.1007/s12124-017-9408-4>
11. Stam H. J. The neurosciences and the search for a unified psychology: the science and esthetics of a single framework. *Front Psychol.* 2015. Vol. 6. P. 1467. Oct. 7. doi: 10.3389/fpsyg.2015.01467
12. Smedslund J. Why psychology cannot be an empirical science. *Integrative Psychological and Behavioral Science.* 2016. Vol. 50 (2). P. 185–197.
13. Toomela A. Culture of science: Strange history of the methodological thinking in psychology. *IPBS: Integrative Psychological & Behavioral Science.* 2007. Vol. 41 (1). P. 6–20.
14. Wallis S. Toward a Science of Metatheory. *Integral Review. A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research, and Praxis.* 2010. Vol. 6 (3). P. 73–115.
15. Yanchar S. C., Slife B. D. Pursuing unity in a fragmented psychology: Problems and prospects, Review of General Psychology. 1997. Vol. 1. P. 235–255.
16. Zagaria A., Ando A., and Zennaro A. Psychology: a giant with feet of clay. *Integr. Psychol. Behav. Sci.* 2020, 54, 521–562. doi: 10.1007/s12124-020-09524-5

References:

1. Ball, H. O. (2017). *Ratsiohumanistychna oriantatsiia v metodolohii liudynoznavstva: naukove vydannia (Rational humanistic orientation in the methodology of humanities: scientific edition)*. Kyiv : Vydavnytstvo PP “SKD”. 300 p. [in Ukrainian]
2. Zavhorodnia, O. V. (2020). *Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia ta fasylytatsii intehratsiinykh protsesiv u psykholohii (Theoretical and methodological principles of research and facilitation of integration processes in psychology)*. V monohrafii: *Teoretyko-metodolohichni osnovy intehratsii psykholohichnoho znannia (Theoretical and methodological foundations of the integration of psychological knowledge)*. Kyiv : Vydavnychi Dim “Slovo”. P. 5–45. [in Ukrainian]
3. Smyrnov, S. D. (2005). *Metodolohycheskyi pliuralyzm y predmet psykholohyy (Methodological pluralism and the subject of psychology)*. *Vopr. psykholohyy.* № 4. P. 3–8. [in Russian]
4. Starovoitenko, E. B. (2007). *Kulturnaia psykholohyia lychnosti : monohrafiia (Cultural psychology of personality : monograph)*. Moskva : Akademicheskyi proekt; Haudeamus, 420 p. [in Russian]
5. Yanchuk, V. (2018). *Kulturno-dyalohycheskyi ynterdeterminytskyi metapodkhod k analyzu psykholohycheskoi fenomenolohyy: teoretyko-prykladnye vozmozhnosti (Cultural-dialogical interdeterministic meta-approach to the analysis of psychological phenomenology: theoretical and practical possibilities)*. *Teoretychni doslidzhennia u psykholohii*. Kharkov : Monohraf. Tom IV. P. 21–82. [in Russian]
6. Garber, I. (2019). Schemas of the Transformation of Psychology in an Information Society *J. Russian East Eur. Psychol.* 2019, 56, 296–313. URL: <https://doi.org/10.1080/10610405.2019.1659699>
7. Healy, P. (2012). Toward an integrative, pluralistic psychology: On the hermeneutico-dialogical conditions of the possibility for overcoming fragmentation. *New Ideas in Psychology*, 30, 271–280.
8. Henriques, G. (2013). Evolving from methodological to conceptual unification. *Review of General Psychology*. Vol. 17. P. 168–173. DOI: 10.1037/a0032929
9. Lincoln, J., and Hoffman, L. (2018). Toward an integration of constructivism and existential psychotherapy. *J. Construct. Psychol.* 32, 108–125. doi: 10.1080/10720537.2018.1461719
10. Pérez-Álvarez, M. (2018). Psychology as a Science of Subject and Comportment, beyond the Mind and Behavior. *Integr. psych. behav.* 52, 25–51 (2018). URL: <https://doi.org/10.1007/s12124-017-9408-4>
11. Stam, H. J. (2015). The neurosciences and the search for a unified psychology: the science and esthetics of a single framework. *Front Psychol.* 2015. Vol. 6. P. 1467. Oct 7. doi: 10.3389/fpsyg.2015.01467
12. Smedslund, J. (2016). Why psychology cannot be an empirical science. *Integrative Psychological and Behavioral Science.* Vol. 50 (2). P. 185–197.
13. Toomela, A. (2007). Culture of science: Strange history of the methodological thinking in psychology. *IPBS: Integrative Psychological & Behavioral Science.* Vol. 41 (1). P. 6–20.
14. Wallis, S. (2010). Toward a Science of Metatheory. *Integral Review. A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research, and Praxis.* Vol. 6 (3). P. 73–115.
15. Yanchar, S. C., Slife, B. D. (1997). Pursuing unity in a fragmented psychology: Problems and prospects, Review of General Psychology. Vol. 1. P. 235–255.
16. Zagaria, A., Ando, A., and Zennaro, (2020). A. Psychology: a giant with feet of clay. *Integr. Psychol. Behav. Sci.* 2020, 54, 521–562. doi: 10.1007/s12124-020-09524-5